

Seniorzy o życiu i jego jakości w perspektywie przemijania i nieuchronności śmierci – wybrane aspekty

Elderly people and their perception of life and its quality in respect to passing away and inevitability of death – selected aspects

Justyna Deręgowska

Katedra Pedagogiki, Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu

Streszczenie

Charakterystyczne dla współczesności, a szczególnie dla naszego kręgu kulturowego staje się czynienie ze śmierci tematu tabu. Niezależnie jednak od tej tendencji, śmierć jako niezmienna prawda egzystencjalna i część porządku życia na ziemi pozostaje nieuchronnością. Będąc też elementem jednostkowego bytu ludzkiego, bezwzględnie staje się czynnikiem wpływającym na przeżywanie życia, świata i samego siebie. Celem badań poczynionych na potrzeby niniejszej pracy było uzyskanie wglądu w charakterystykę postaw współczesnych seniorów wobec procesu przemijania i fenomenu śmierci oraz wskazanie czy i w jaki sposób perspektywa nadchodzącej śmierci wpływa na jakość ich życia. Badania stanowią część projektu badawczego pt. „Śmierć i umieranie w kulturze ponowoczesnej. Przyczynki empiryczne”. Badania przeprowadzono na grupie liczącej 136 seniorów z Województwa Wielkopolskiego. Przeprowadzono je metodą sondażu diagnostycznego, techniką ankiety z wykorzystaniem standaryzowanego kwestionariusza. Jak wynika z badań, u człowieka doświadczającego starości pojawiają się pytania o sens życia i sens śmierci, a więc niełatwe pytania egzystencjalne, w odpowiedzi na które śmierć postrzegana jest najczęściej nie tyle jako wartość, co jako niezwykle element wartościotwórczy. Choć wyniki badań ze względu na niewielką próbę badawczą traktować należy jedynie jako ilustrację badawczą, to zauważyć można, że bezpośrednio konfrontując one z ogólnymi tendencjami społecznymi odnoszającymi się do śmierci. Pokazują jak ważnym, wpływającym na jakość życia elementem egzystencji człowieka może być napetnione humanizmem jednostkowe akceptowanie przemijania. (*Gerontol Pol* 2014, 3, 143-58)

Słowa kluczowe: starość, życie, śmierć, jakość życia

Abstract

In the contemporary world, especially in our culture circle, death is becoming a taboo. Regardless of this tendency, death is an existential truth, an unchangeable and inevitable part of the natural order. As an integral element of the human being, death has an impact on how one experiences the life, the world and oneself. The aim of research discussed in this paper was to analyze the characteristics of contemporary senior citizens' views on passing away and death as well as to determine if and how the forthcoming death influences their quality of life. The research was included in a research project "Death and dying in the post-modern culture. Empirical contributions". The research was done on a group of 136 senior citizens from the Wielkopolska region by means of a diagnostic poll method and a standardized questionnaire technique. As the research shows, people experiencing their old age tend to divagate on the meaning of life and death. They ask themselves difficult existential questions in which death is seen not so much as a value itself, but a unique value creating element. The sample group was relatively small, therefore the results can only be treated as a research illustration, however these results fall in line with general social attitudes towards death. They also show how the quality of life of the elderly might be substantially improved if their attitude towards passing away was filled with humanism. (*Gerontol Pol* 2014, 3, 143-58)

Key words: old age, life, death, quality of life

Wstęp

Zjawiska związane z procesem przemijania, także sama śmierć, coraz częściej analizowane są w naukach społecznych i humanistycznych. Sens samej śmierci jednak najbardziej oczywisty wydaje się być w dyskursie biologicznym. W nim tłumaczona jest ona przez pryzmat porządkujących życie procesów i traktowana jako warunek trwania życia na Ziemi. I choć w dyskursie tym śmierci przypisuje się fundamentalny wymiar istnienia, w kontekście czego Tokarczyk podkreśla, że „wszystko co żyje, po prostu musi umrzeć, stając się załącznikiem nowych form życia” [1], to nasuwające się w jej obliczu pytania egzystencjalne sprawiają, iż istota życia w kontekście śmiertelności człowieka jest bardziej złożona niż się wydaje. Sam problem kończącej każde życie śmierci i jej perspektywy ma też różnorokie odniesienia, w tym modyfikujące biografie ludzkie odniesienia humanistyczne i personalistyczne. W kontekście osobowym bowiem, charakterystycznym jedynie dla człowieka, a więc z punktu widzenia jednostkowego i psychologicznego, pozostaje ona zjawiskiem niepożądanym i budzącym sprzeciw. Ludzie wszak, jak podkreśla Ziemiński, umierają „nie jako organizm, lecz jako obdarzone samoświadomością i poczuciem swej odrębności jednostki. Sens więc, jaki śmierć ma dla człowieka, wykracza poza biologiczną destrukcję jego organizmu” [2].

Śmierć w sposób naturalny wpisana jest w starość. W zamieszczonej w „Leksykonie gerontologii” charakterystyce starości Zych podaje, że jest ona „nieuniknionym efektem procesu starzenia się, w którym następują zmiany biologiczne, psychiczne i społeczne. Zmiany te zaczynają oddziaływać względem siebie synergistycznie, prowadząc do naruszenia równowagi biologicznej i psychicznej bez możliwości przeciwdziałania temu” [3]. Zych podkreśla też, iż mimo tego, że brakuje obecnie powszechnie przyjętej granicy starzenia się człowieka, za początek starości przyjmuje się umownie 60. lub 65. rok życia.

Starość uwarunkowana jest zmianami fizjologicznymi niosącymi za sobą wielorakie konsekwencje. Wśród nich na uwagę zasługują konsekwencje psychiczne (w tym obniżenie sprawności intelektualnej) oraz społeczne, związane z degradacją ekonomiczną i stopniową utratą kontaktów społecznych. Istotne są też konsekwencje fizyczne związane z utratą wydolności organizmu i spadkiem żywotności człowieka, czego przejawem są problemy zdrowotne oraz mniejsza sprawność fizyczna [4].

Wskazuje się też na czynniki konstytuujące charakterystykę życia w starości, wśród których ogromne znaczenie odgrywiają subiektywnie oceniane przez jednostkę tzw. koszty starzenia się. Do nich zalicza się rozeza-

rowanie niespełnionymi oczekiwaniami, świadomość utraty atrakcyjności fizycznej, straty oraz kryzysy egzystencjalne związane z poczuciem przemijania i nadchodzącą śmiercią [5]. Wszystkie te czynniki mogą wzbudzać emocje negatywne i inicjować zmiany dotychczasowego ustosunkowania się do rzeczywistości. Mogą też prowadzić do zmiany stylu i filozofii życia.

Biorąc pod uwagę, iż konfrontacja z bliską perspektywą śmierci stanowić może osobiste wyzwanie, celem niniejszej pracy uczyniono analizę stosunku człowieka do wpisanej w starość perspektywy kończącego się życia.

Problem ten uznano za interesujący ze względu na charakterystykę współczesnych czasów, w których śmierć traktowana jest jako nierozwiązany problem, a zmagający się z myślą o śmierci człowiek popadać zaczyna w stan przez Makselona nazwany „egzystencjalną bezradnością” [6]. Coraz częściej zresztą samą tylko nieobecność myśli o śmierci uznaje się za jeden z ważnych wskaźników psychicznego dobrostanu człowieka [7].

Cel i metoda badań

Celem badań było uzyskanie wglądu w charakterystykę postaw współczesnych seniorów wobec przemijania i fenomenu śmierci oraz wskazanie, czy i w jaki sposób perspektywa nadchodzącej śmierci wpływa na jakość ich życia. Badania stanowią część projektu badawczego pt. „Śmierć i umieranie w kulturze ponowoczesnej. Przyczynki empiryczne”.

Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego, techniką ankiety z wykorzystaniem standaryzowanego kwestionariusza. Część zawartych w kwestionariuszu pytań dotyczyła faktów sprawdzalnych, dotyczących samego respondenta i znanych mu zjawisk, druga część natomiast dotyczyła jego opinii, co miało na celu poznanie subiektywnych nastawień respondenta do problemu śmierci.

Dobór próby badawczej był celowy. Do respondentów docierano drogą nieformalną. Wybraną do badania grupą byli seniorzy z Województwa Wielkopolskiego, członkowie klubów seniora i słuchacze uniwersytetów III wieku. Łącznie próba badawcza wynosiła 136 osób (N=136), w tym 96 kobiet i 40 mężczyzn. Respondenci to osoby w wieku od 60 do 82 lat, w tym 4 osoby z wykształceniem podstawowym, 90 z wykształceniem średnim, pozostałe z wykształceniem wyższym. 63 respondentów zadeklarowało, że są osobami wierzącymi, 16 osób to ateści. 57 osób nie zadeklarowało swoich przekonań religijnych. Wśród respondentów było 6 osób stanu wolnego, 75 osób będących w związku małżeńskim, 54 osoby to wdowcy lub wdowy, jedna osoba nie określiła swojego stanu cywilnego.

Złożoność badanego problemu oraz tematyka badań oscylująca wokół problemów egzystencji ludzkiej nałożyły na badacza konieczność przyjęcia odpowiedniej postawy etycznej. Udział w badaniach był dobrowolny i anonimowy.

Badania zogniskowano wokół trzech obszarów badawczych. Pierwszy obszar dotyczył charakterystyki aktywności badanych seniorów w kontekście upływającego czasu, a więc w perspektywie okresu starości. Drugi dotyczył opinii badanych i ich postaw wobec spraw związanych ze śmiertelnością człowieka. Trzeci natomiast – refleksji, jakie podejmują seniorzy na temat perspektywy śmierci własnej.

Po opracowaniu pozyskanych w trakcie badań materiałów, przeprowadzono analizę danych i dokonano próby odpowiedzi na pytania badawcze.

Zaprezentowane poniżej wyniki pozwalają na odzwierciedlenie opinii i refleksji seniorów na temat przemijania życia. Pozwalają na odkrycie tego, co stanowi strukturę przeżywania myśli o nadchodzącej śmierci.

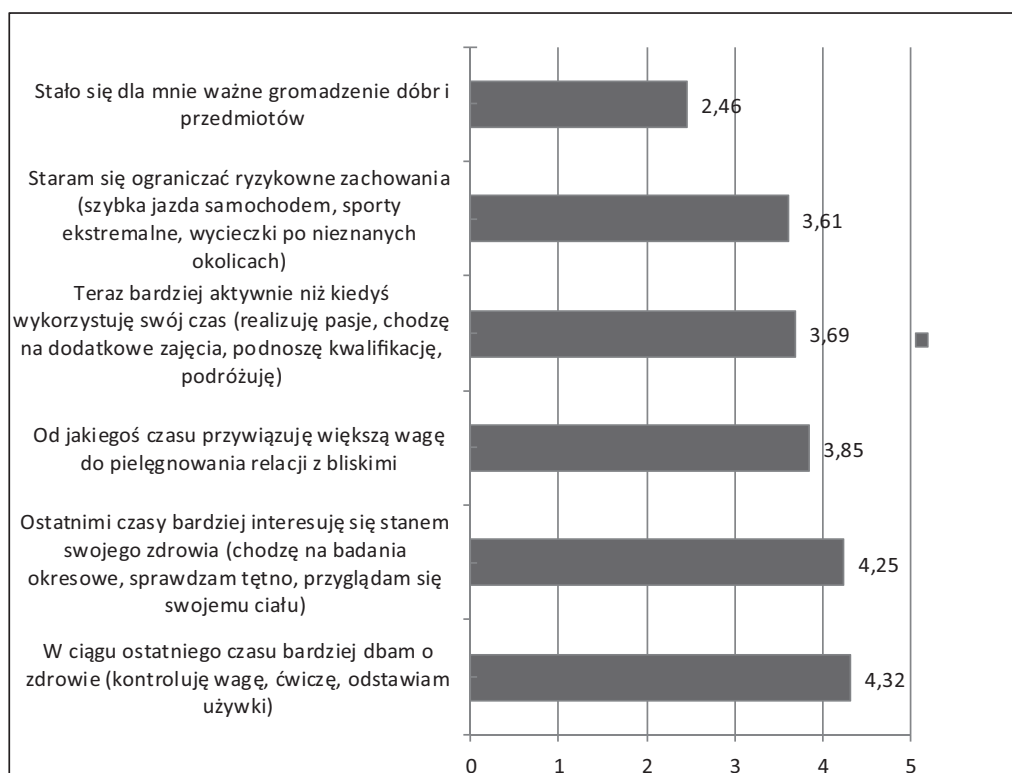
Ze względu na stosunkowo niewielką próbę badawczą i nieuwzględnienie istotnych zmiennych, uzyskanych na podstawie badań wyników nie można uznać za reprezentatywne dla zbiorowości wszystkich seniorów w Polsce. Traktować je należy jako ilustrację badawczą.

Przemijanie i śmierć w kontekście życia seniorów w opiniach badanych

Każdy człowiek tworzy swoją własną koncepcję śmierci. Na swój własny też sposób umieszcza ją w całym spektrum prawd egzystencjalnych, przyjmując indywidualnie zorientowaną wobec niej postawę. Na charakter reprezentacji poznawczej śmierci, a także na jednostkowość odnoszenia się do jej fenomenu wpływa wiele czynników i uwarunkowań. Wśród nich istotną rolę odgrywa wiek człowieka, struktura jego psychiki, cechy osobowości, a także stosunek do świata, indywidualne doświadczenia i kontekst społeczno-kulturowy jego życia [8].

Ze względu na to, że w starości świadomość upływającego czasu i kończącego się życia staje się coraz wyraźniejsza, okres ten jest dla człowieka okresem szczególnym. W nim bowiem dokonując on zaczyna bilansu swojego życia, coraz częściej też przychodzi mu się zmagać z myślą o nadchodzącej śmierci własnej i bliskich.

Pierwszy obszar badawczy zobrazowany został ryciną 1, gdzie średnie ocen zostały uporządkowane rosnąco. Badani mieli potwierdzić zgodność z twierdzeniami w skali od 1-5, gdzie 5 oznaczało „zdecydowanie tak jest”, natomiast 1 – „zdecydowanie tak nie jest”. Im wyższa średnia ocen, tym wyższa zgodność z danym twierdzeniem. Średnie bliskie 3,0 oznaczają brak zmian w aktywności seniorów.

Rycina 1. Zgodność z twierdzeniami – obszar pierwszy. Źródło: badania własne
Figure 1. Agreement with statement – first area. Source: own research.

W obszarze pierwszym ocenie badanych podlegały wybrane rodzaje zachowań, tzw. wyznaczniki systemów wartości, w tym preferowany styl życia, aktualne i perspektywiczne cele, pragnienia i dążenia, a więc te rodzaje aktywności, które, jak wskazują specjaliści, zwiększają się wraz z poczuciem zbliżającego się kresu życia.

Analizując wskazywane przez badanych wypowiedzi, warto zauważyć, że najrzadziej zgadzali się oni z tym, iż ważne jest dla nich gromadzenie dóbr materialnych. Świadczyć to może o pojawiających się w okresie starości tendencjach do preferencji wartości życiowych i duchowych. I choć można by uznać, że stosunkowo niska średnia ocena dla tego twierdzenia jest jedną ze zmiennych świadczących o braku poczucia lęku przed śmiercią, to z uwagi na fakt, że jest to jedyna średnia poniżej 3,0, rezultat ten można interpretować w różny sposób. Wynikać on bowiem może z faktycznego braku takiego typu aktywności, ale też z niechęci przyznania się do przywiązywania wagi do rzeczy materialnych.

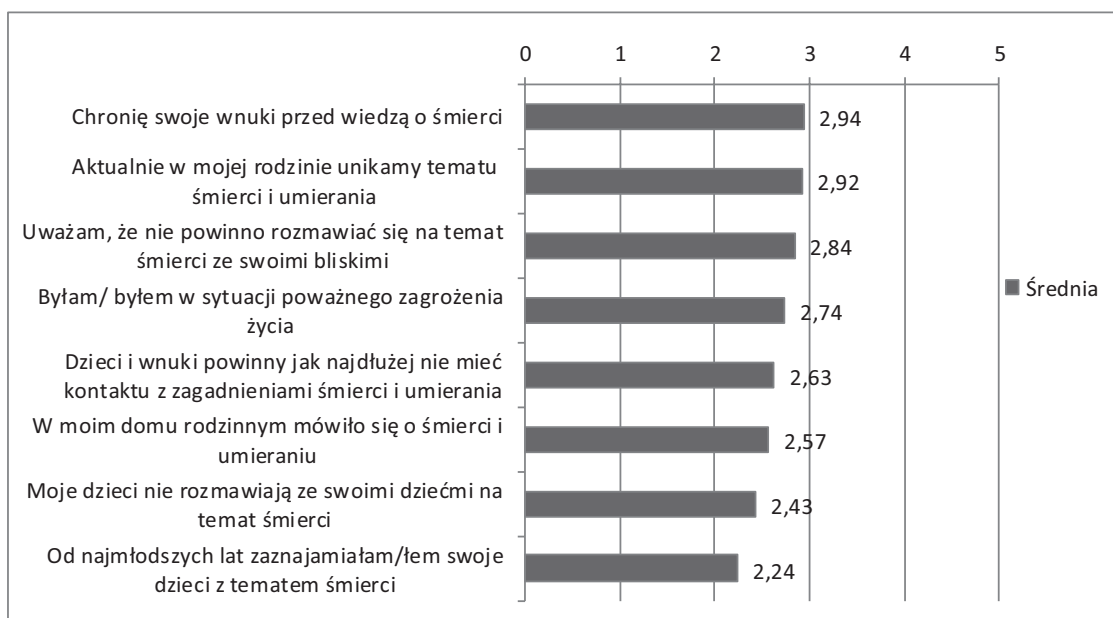
Rozpatrując natomiast orientacje aksjologiczne badanych w kontekście wpisanej w starość konieczności odejścia, zwrócić należy uwagę, jak dużą wartość stanowi dla nich życie.

W większości bowiem badani wskazali, że w okresie starości zaczynają przejmować nad nim kontrolę, zaczynają dbać o siebie, odsuwając tym samym myśl o przemijaniu i nadchodzącej śmierci. Dużą wagę badani przypisali utracie sprawności, co, jak wskazali, przypomina im o nieuchronnym przemijaniu i kruchości życia ludzkiego. Część badanych wskazała, że w ciągu ostatniego czasu

bardziej niż niegdyś interesuje się stanem własnego zdrowia i dba o nie. Większość badanych wyraziła opinię, że jest ono dla nich ogromną wartością, przy czym jak wynika z literatury przedmiotu, postawa taka jest typowa dla osób, które zaczynają obawiać się nadchodzącej śmierci.

Podsumowując wyniki obszaru pierwszego, podkreślić należy, że badani seniorzy wykazują wzrost aktywności typowy dla osób, które obawiają się przemijania i chcą odsunąć w czasie moment nadejścia śmierci własnej. Pogarszający się z wiekiem obiektywny stan zdrowia powoduje, że coraz mocniej cenione jest przez nich życie. To zresztą wskazywane było już przez samego Arystotelesa, według którego „ludzie starzy są mocno przywiązani do życia, zwłaszcza u jego zmierzchu, bo przecież pragnie się tego, czego brakuje” [9]. Aktywność fizyczną i poznawczą badanych seniorów rozpatrywać można jako szczególnego rodzaju aktywność mającą na celu radzenie sobie z myślą, że ich życie się kończy. Jak wynika z badań, sama śmierć nie jest wartością dla badanych, lecz czynnikiem wartościotwórczym. Umożliwia ona spojrzenie na życie z perspektywy satysfakcji życiowej, przez Halickiego wskazywanej jako główny składnik pomyślnego starzenia się [10].

Obszar badawczy dotyczący opinii badanych i ich postaw wobec spraw związanych ze śmiertelnością człowieka częściowo zilustrowany został ryciną 2. Obrazuje ona zgodność z twierdzeniami przedstawionymi w kolejności od najbardziej zgodnych do najmniej zgodnych, a stwierdzenia poniżej średniej 3,0 oznaczają, że badani raczej nie zgadzają się z nimi.

Rycina 2. Zgodność z twierdzeniami – obszar drugi. Źródło: badania własne
Figure 2. Agreement with statement – second area. Source: own research.

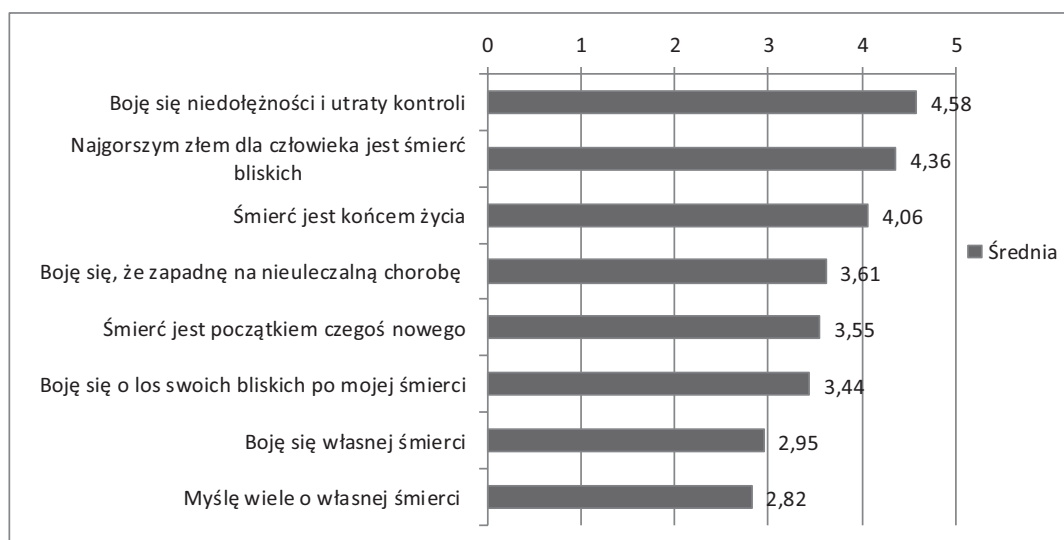
Analizując kwestię dotyczącą postaw seniorów wobec śmierci, warto podkreślić, że zdaniem 89 badanych (~62%) w przeciągu kilkunastu lat zmieniło się podejście społeczeństwa do tematu śmierci i umierania. Respondenci wskazali, iż współcześnie ludzie najczęściej myślą, że śmierć ich nie dotyczy. Jeżeli mówią o końcu życia, to tylko o śmierci innych. Zdecydowanie jednak unikają tematu śmierci, kiedy dotyczy ona ich samych lub ich bliskich. Ponadto badani wyrazili przekonanie, że choć obecnie wyraźny jest kult młodości, zdrowia i witalności, a o śmierci bezpośrednio się raczej nie mówi, to często informują o niej media. One stanowią obszar, w którym, zdaniem badanych, nie ma granic i tematów tabu. ~66% respondentów wyraziło przekonanie, że to właśnie dzięki mediom w przeciągu kilkunastu lat zmieniło i nadal konsekwentnie zmienia się podejście do tematu śmierci i umierania. Śmierć codziennie można zobaczyć w filmach, serwisach informacyjnych czy w Internecie. Jednak, co podkreślali, choć staje się ona tematem powszechnym i codziennym, to pozbawiona jest ważnej dla osoby doświadczającej jej bezpośrednio intymności i prawa do prywatności. Jest to podejście, jak wskazywali badani, pozbawione emocji i lęków, które kryją się w każdym człowieku.

W większości respondenci wskazali, że w ich rodzinnych domach rzadko podejmowany był temat śmierci. Oni sami także raczej nie rozmawiali ze swoimi dziećmi na ten temat. Unikanie tematu śmierci, zdaniem badanych, miało uchronić dzieci przed lękiem wobec niej. Co ważne, badani nie zgadzali się ze stwierdzeniem, iż obecnie chronią swoje wnuki przed wiedzą o śmierci. To może oznaczać (choć jedynie hipotetycznie), że im czło-

wiek starszy, tym większą zasadność dostrzega w podejmowaniu tematu śmierci. 82 badanych seniorów (~60%) wskazało też, że dom rodzinny jest miejscem, w którym powinno się rozmawiać o śmierci i umieraniu. Według badanych rodzinę stanowią właśnie osoby, z którymi należy rozmawiać na ten temat. Ponadto twierdzili, że śmierć jest czymś naturalnym, w związku z czym nie należy jej demonizować. Podkreślali jednak, że rozmawiać na temat śmierci należy raczej z dorosłymi, a rozmowy o śmierci prowadzić powinny osoby starsze, schorowane czy też takie, które czują, że śmierć może nadejść w każdej chwili. Dodatkowo pojawiały się też opinie, że śmierć jest elementem życia, w związku z czym bliscy umierającego powinni wiedzieć, że on umiera.

33% badanych było natomiast zdania, że o śmierci nie powinno się rozmawiać w domu rodzinnym. Nie powinno się o niej mówić nawet wtedy, gdy ktoś umiera, co tłumaczono faktem, iż jest to temat zbyt trudny i smutny. Co więcej, zdaniem tej grupy badanych tematem śmierci nie powinno się obarczać dzieci. Wśród respondentów pojawiały się także głosy wskazujące, że śmierć jest zawsze sprawą indywidualną, osobistą, i każdy sam ze sobą powinien ten temat przepracować. Każdy człowiek też powinien dojrzeć do rozmów o śmierci, a przychodzi to „w swoim czasie”.

W kontekście powyższego ciekawie rysują się wnioski z obszaru trzeciego, zilustrowane na rycinie nr 3, która przedstawia średnie zgodności z twierdzeniami uporządkowane w kolejności malejącej. Twierdzenia dotyczą natomiast jednostkowego odnoszenia się badanych do zjawiska śmierci i ich śmierci własnej.

Rycina 3. Zgodność z twierdzeniami – obszar trzeci. Źródło: badania własne
Figure 3. Agreement with statement – third area. Source: own research.

W tym przypadku seniorzy, podejmując rozważania na temat upływającego życia, największą zgodność przypisali twierdzeniom „boję się niedołążności i utraty kontroli” oraz „najgorszym złem dla człowieka jest śmierć bliskich”. Najmniejszą zgodność wykazano przy twierdzeniach „myślę wiele o własnej śmierci” oraz „boję się własnej śmierci”. Wyniki takie świadczyć mogą o fakcie, że śmierć jest dla badanych zjawiskiem trudnym, jednak największy lęk wywołuje w nich nie ich własna śmierć, lecz antycypowana śmierć ich bliskich.

Warto wskazać, że przedstawione wyżej wyniki zgodne są z wynikami badań Cole’a, które wykazywały, iż u osób po 60-tym roku życia lęk o własną śmierć nie jest tak duży jak lęk związany ze śmiercią jako zjawiskiem i konsekwencjami, jakie ona niesie dla osieroconych. Co ważne, mniejszy lęk przed śmiercią własną u seniorów, jak wskazuje wspomniany autor badań, wynikać może stąd, iż nieuchronność śmierci staje się dla nich realna i nieunikniona. Świadczy to też o tym, że na wysoki poziom lęku przed śmiercią wpływ może mieć nie tyle wiek chronologiczny, co psychologiczny [11].

W kontekście omawianego obszaru interesująca jest znacząca rozbieżność w średnich, określająca twierdzenia, że „śmierć jest końcem życia”, oraz że „śmierć jest początkiem czegoś nowego”. Rozbieżność ta wynikać może z wiary i przekonań badanych. Osoby wierzące w życie pozagrobowe bowiem zwykle uważają, że śmierć jest początkiem czegoś nowego, przez co łatwiej jest im się pogodzić z procesem przemijania i śmiercią. Co ciekawe, choć wśród badanych 63 osoby (~46%) zadeklarowały, że są osobami wierzącymi, to 51 osób (~37%) była zdania, że śmierć jest ostatecznym „końcem”. 48 badanych (~35%) śmierć kojarzyło z tragedią dla osieroconych, 17 badanych (~12%) ze smutkiem, a 20 (~15%) z rozłąką, przerażeniem i nicością.

Wypowiedzi seniorów dotyczące tego, jak sami chcieliby umierać, świadczą o wysokim poziomie lęku wobec cierpienia związanego z procesem umierania. Aż 81 badanych (~60%) wskazało bowiem, że chciałoby umrzeć nagle i bez cierpienia. Ponadto 32 osoby (~24%) jako miejsce, w którym chciałyby umierać, wskazały dom rodzinny. 60 osób (~44%) zadeklarowało, że nie chciałoby umierać w hospicjum.

Za istotne pod względem poznawczym traktować można odpowiedzi badanych na pytanie, co nasuwa się im na myśl o zjawisku śmierci. Otóż 18 respondentów, co stanowi ~13% wszystkich badanych, odpowiedziało na nie kolejnym pytaniem o cel i sens życia ludzkiego. 19 badanych (~14%) nie miało w związku z tym pytaniem żadnych refleksji. 10 (~7%) stwierdziło, że pytanie to ich przeraża, w związku z czym nie chcą na nie

odpowiadać, nie chcą też na ten temat nawet myśleć ani podejmować osobistych rozważań. Najwięcej – 86 badanych (~ 64%) – zadawało sobie pytanie „jak nie zmarnować pozostałego życia i dobrze wykorzystać pozostały im czas?”. Tylko 2 respondentów (~1%) wskazało, że nie chcą na temat śmierci myśleć, bo ich to nie dotyczy.

Jak można wnioskować z powyższych danych, temat śmierci i umierania najczęściej inicjował u badanych seniorów zorientowane lękowo refleksje i pytania. Także przyjmowana przez nich postawa wobec czasu, który im pozostał i jego wykorzystania świadczyć może o lęku przed zmarnowaniem życia, które im pozostało.

Choć stopień odczuwania lęku tanatycznego zawsze do pewnego stopnia jest subiektywny, to zawsze też, jak wynika z wypowiedzi badanych, staje się on ważnym elementem całościowej, lecz także indywidualnej postawy człowieka wobec obszarów przemijania i aksjomatu skończoności życia ludzkiego.

Podsumowując trzeci obszar badawczy, pojawia się refleksja, iż wobec zbliżającej się śmierci życie zaczyna nabierać szczególnej wartości. Słuszne wydają się być wobec tego słowa Levitona, który wskazywał, że aby docenić życie, „trzeba dotknąć jego zanikającej krawędzi, bo śmierć lepiej niż jakakolwiek nauka potrafi nas nauczyć, czym właściwie jest życie i czym być powinno, czego należy od niego wymagać, jakie są najistotniejsze zadania, które rozumny człowiek winien w życiu realizować” [12].

Podsumowanie

Życie ludzkie konsekwentnie wpisane jest w charakterystyczne dla procesu przemijania reguły, przez co zawsze kończy się śmiercią. W sposób naturalny też w starości perspektywa śmierci własnej staje się dla człowieka coraz bardziej wyraźna. Człowiek zaczyna wtedy przeprowadzać bilans swojego życia i przyjmować ostateczną już w przebiegu swej biografii postawę wobec śmierci.

Badania przedstawione w niniejszym opracowaniu nie umożliwiają dokładnego wskazania, jakimi postawami wobec śmierci charakteryzują się badani, ani też jakie postawy wobec śmierci są reprezentatywne dla współczesnych seniorów. Zauważyć jednak można pewne tendencje do częstszego występowania postawy nazwanej przez Szaniawskiego postawą ambiwalentną, która do pewnego stopnia konstytuuje styl życia seniorów, wpływając jednocześnie na ich poczucie jakości życia [13]. Seniorzy reprezentujący wspomniany typ postawy świadomi są upływającego czasu i zbliżającej się śmierci. Boją się śmierci i podejmują próby jej analizowania. I choć ich śmierć własna jest dla nich tragedią i ogrom-

nym problemem egzystencjalnym, to częściej myślą o śmierci bliskich.

Jak wynika też z badań, świadomość stosunkowo bliskiej perspektywy śmierci w starości wpływa na poczucie jakości życia człowieka. Jakości, która będąc pojęciem wielowymiarowym i kategorią jednostkową, najczęściej rozpatrywana jako rodzaj subiektywnych odczuć, jako suma przeżyć doświadczanych przez człowieka w ciągu określonego odcinka czasu [14]. Szczególnie lęk wobec śmierci wpływa na poczucie jakości życia seniora. W starości bowiem staje się on z jednej strony bardziej niż niegdyś wyraźny i rzutuje na różne obszary egzystencji seniora, z drugiej jednak strony życie staje się dla osoby starszej największą wartością, co w wielu przypadkach wpływa także na zmianę jej stylu życia.

Można by też przyjąć, iż nieustannie prowadząca dialog z życiem śmierć stanowić powinna dla człowieka szczególnego rodzaju wartość egzystencjalną. Rozważając jednak ujęcie definicyjne wartości, w którym przedstawiona jest ona jako „wszystko to, co nie jest neutralne i obojętne, lecz cenne, ważne i doniosłe, a przez to stanowi cel ludzkich dążeń” [15], zauważyć można, iż wobec życia, zajmującego wysokie miejsce w hierarchii wartości człowieka, śmierć stanowi nie tyle wartość, co wyraźnie sprecyzowany problem egzystencjalny. Zauważyć też można, że dodatkowo poczucie to wzmac-

niają ogólnospołeczne, nowoczesne tendencje niegodzenia się na jakikolwiek sens śmierci, konstytuowane między innymi charakterystycznym we współczesnych społeczeństwach Zachodu wysokim poziomem lęku tanatycznego. Tendencje te do pewnego stopnia pozwalają na traktowanie śmierci jako wartości jedynie w subiektywno-jednostkowym wymiarze i tylko wtedy, gdy świadomość przemijania staje się dla człowieka źródłem doznań psychicznych inicjujących przeciwstawianie się konieczności kresu poprzez tworzenie warunków możliwie szczęśliwej egzystencji.

Podjmując refleksje na temat wpływu świadomości nadchodzącej śmierci na życie człowieka i jakość jego życia, należy mieć też świadomość, iż świat człowieka zbliżającego się do swego kresu zawsze jest niepowtarzalny. Zawsze też jest on interpretowany przez pryzmat jego osobistych doświadczeń i emocji. Jednak w tej indywidualnie zorientowanej perspektywie zauważyć można pewne rysujące się tendencje i prawidłowości przebiegu doświadczania zbliżającej się śmierci własnej i radzenia sobie z tą koniecznością. Tendencje te wskazują, że świadomość taka nie jest łatwym elementem życia człowieka.

Konflikt interesów

Brak.

Piśmiennictwo

1. Tokarczyk R. Prawa narodzin, życia i śmierci. Wolters Kluwer Business, Warszawa 2010: 336.
2. Ziemiński I. Zagadnienie śmierci w filozofii analitycznej. Wyd. KUL, Lublin 1999: 84.
3. Zych A.A. Leksykon gerontologii. Impuls, Kraków, 2010: 163.
4. Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M. Podstawy gerontologii społecznej. ASPRA-JR, Warszawa, 2006: 35-61.
5. Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M. Podstawy gerontologii społecznej. ASPRA-JR, Warszawa, 2006: 65-83.
6. Makselon J. Lęk wobec śmierci. Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1988: 315.
7. Wójtowicz M. Perspektywa śmierci w doświadczaniu człowieka. W: Wrona-Polańska H. (red.). Zdrowie. Stres. Choroba. Impuls, Kraków, 2008: 219-229.
8. Ogryzko-Wiewiórkowska M. Rodzina i śmierć. Wyd. UMCS, Lublin, 1994.
9. Arystoteles. Zagadnienia przyrodnicze (tłum. pol.). PWN, Warszawa, 1980: 85.
10. Halicki J. Pomyślne starzenie jako jedna z kluczowych kategorii późnej dorosłości. W: Dubas E. (red.). Człowiek dorosły – istota /nie/ znana. Novum, Łódź – Płock, 2005: 165-173.
11. Piotrowski J. Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie. PWN, Warszawa, 1973: 228.
12. Kaczmarek S. Rozważania o życiu ludzkim. Wiedza Powszechna, Warszawa, 1979: 13.
13. Szaniawski T. Typy postaw wobec śmierci a osobowość. Wyd. Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków, 1998: 103-128.
14. Trzebińska E., Łuszczyńska A. Psychologia jakości życia. W: Jurkowlanec Z. (red.). Psychologia jakości życia. Wyd. Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa, 2002: 5-8.
15. Tobiasz-Adamczyk B. Wybrane elementy socjologii zdrowia i choroby. Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2000: 250-251.